

5. Šolski viri za poučevanje branja

Šola je prostor, kjer opismenjevanje poteka sistematično in kjer poučujejo formalno usposobljeni strokovnjaki – učiteljice in učitelji. Učenec ne more vsega v zvezi z branjem narediti v šoli, saj je v šoli premalo časa, da bi lahko prebral primerno količino bralnega gradiva. Da bi učenec dobro in tekoče bral ter razumel, kaj v zapisanem piše, se mora urediti tako v tehniki branja kot v bralnih strategijah.

Ravnatelj in učitelj smo povprašali o tem, kakšne so materialne možnosti za poučevanje in kakšni so delovni pogoji v šolah, kjer delajo. Odnos med opremljenostjo šol in akademskim dosežkom ni enostaven. Na videz se zdi, da boljša opremljenost šol pomeni višji akademski dosežek, vendar so vzroki za to lahko povsem drugače. Po navadi so dobro opremljene šole v krajih, kjer prebivajo dobro situirani ljudje, ali pa dobro situirani starši vpisujejo otroke (in se selijo v okoliše), kjer so dobro opremljene šole. V Sloveniji so na dobrem glasu šole, kjer so akademski dosežki visoki, to pa je navadno tam, kjer so starši najbolj izobraženi. Kjer so starši najbolj izobraženi, je več delovnih mest, ki so bolje plačana, lokalne skupnosti imajo več denarja in lahko več investirajo v opremo šol. Nadalje izobraženi starši gojijo višja pričakovanja do dosežkov svojih otrok, visoka pričakovanja gojijo tudi njihovi učitelji in učenci dejansko dosežejo boljše akademske rezultate.

Lokacija šole

Lokacija šole je eden od dejavnikov, ki so močno povezani z dosežki otrok. Tabela 5.1 prikazuje, kako je velikost kraja, v katerem je šola, povezana z bralnim dosežkom.

V Sloveniji velja, večji ko je kraj, boljši so bralci. To ni zato, ker so šole v večjih krajih boljše, ampak zato, ker mesto ponuja tudi druge možnosti, ki so pomembne pri opismenjevanju: knjižnice, knjigarne, muzeje, galerije, koncertne dvorane, gledališča. V Sloveniji 14 % četrtošolcev živi v kraju, kjer živi več kot 100.000 prebivalcev. Njihov povprečni bralni dosežek je 544 točk. V krajih nad 15.000 prebivalcev (vendar manj kot 100.000) živi 21 % otrok, njihov dosežek je 531. V krajih z manj kot 15.000 prebivalci pa živi 65 % četrtošolcev, katerih bralni dosežek je 527.

V vseh državah to ne velja, v Avstriji npr. so bralci ne glede na velikost kraja približno enako dobri. Kljub temu pa je na te podatke treba gledati z zadržkom, saj 15.000 prebivalcev v Evropi pomeni urbano okolje, urbano okolje pa je z vidika opismenjevanja nekaj popolnoma drugega kot ruralni svet.

Socioekonomsko ozadje šolarjev

Ravnatelje smo vprašali, iz kakšnih sredin prihajajo učenci, ki se šolajo na njihovi šoli. Kot šole z višjim socioekonomskim zaledjem smo definirali šole, kjer več kot 25 % učencev prihaja iz socialno ekonomsko privilegiranih družin in manj kot 25 % iz socialno ekonomsko deprivilegiranih družin. Odstotek učencev v takih šolah v Sloveniji je 42, dosegajo pa 533 točk na lestvici bralnih dosežkov. Kot šole z nižjim socialno ekonomskim zaledjem smo definirali šole, kjer je ravno obratno kot v privilegiranih šolah. Tu več kot 25 % učencev prihaja iz socialno ekonomsko deprivilegiranih družin in manj kot 25 % iz privilegiranih družin. Vsi ostali učenci so v šolah, kjer niso niti posebej privilegirani niti deprivilegirani. V slednjih imajo skoraj čisto enak bralni dosežek kot v privilegiranih šolah, 531 točk, nekaj nižjega pa v šolah z več otroki iz deprivilegiranega okolja, 521 točk. Ocena socialno ekonomske privilegiranosti oziroma deprivilegiranosti je za ravnatelje zelo težka, saj je tako ocenjevanje nujno relativno: kar velja v nekem okolju za dober socialno ekonomski status, je v drugem lahko slab socialno ekonomski status. Ravnatelji lahko zato kar dobro primerjajo šole, ki so v bližini, težko pa je reči, kakšna je šola v primerjavi s splošno sliko v Sloveniji. Šole iz ruralnih delov Prekmurja so glede na statistične ekonomske kazalce v državi deprivilegirane, v svojem mikro okolju pa ne nujno. Kljub temu, da enotnega kriterija ni bilo mogoče vzpostaviti niti za posamezno državo, kaj šele za vse države, ki so v PIRLS sodelovale, se je pokazalo, da ravnatelji, kljub temu da je njihovo ocenjevanje relativno, dobro ocenjujejo socio ekonomsko stanje družin, iz katerih prihajajo otroci. Mednarodno povprečje bralne pismenosti za bolj privilegirano okolje je 530 točk, za srednje privilegirano okolje 515 točk in za deprivilegirano okolje 490 točk. Ta vzorec velja prav za vse države, vključene v PIRLS. Podatki so v Tabeli 5.2.

Ker je v Sloveniji malo priseljencev, je zelo malo šol, kjer je veliko priseljencev. Le 2 % učencev hodi v šole, kjer je jezik preizkusa materni jezik 50 % učencev ali manj. Odstotek je premajhen, da bi lahko izračunali dosežek teh učencev. V Sloveniji je 70 % učencev v šolah, kjer je slovenščina materni jezik vsaj 90 % učencev na šoli; dosegli so 532 točk. Učenci, ki hodijo na šolo, kjer je slovenščina materni jezik za 51–90 % otrok, so dosegli 528 točk. Zaradi standardne napake 4,1 ta razlika ni pomembna. V nekaterih državah je slika povsem drugačna. Podatke za vse države si lahko ogledamo v Tabeli 5.3.

Osnovne opismenjevalne veščine všolanih otrok

Poučevanje je gotovo lažje in učinkoviteje tam, kjer so šolarji dobro akademsko pripravljene. Ker grede otroci v šolo zelo mladi, ni pričakovati, da bi imelo veliko število otrok dobro razvite osnovne opismenjevalne veščine. Kot smo videli v Tabeli 4.8, je otrok z dobrimi osnovnimi opismenjevalnimi veščinami v Sloveniji 16 %, zato je nemogoče, da bi bilo veliko šol z večjim deležem tako pripravljenih otrok. Po ocenah ravnateljev se 3 % otrok šola v šolah, kjer ima dobre osnovne opismenjevalne veščine več kot 75 % otrok. Bralni dosežek otrok na teh šolah je 538. Učencev na šolah, kjer ima dobre osnovne opismenjevalne veščine 51–75 % všolanih otrok, je v Sloveniji 11 %; dosegli so 531 točk. Učencev, kjer ima dobre opismenjevalne veščine 25–50 % otrok, je 30 %; dosegli so 533 točk. Vsi ostali šolarji (57 %) so v šolah, kjer ima dobre opismenjevalne veščine ob vstopu v šolo manj kot 50 % otrok, dosegli so 528 točk. Razlika med šolami, kjer se veliko otrok všola z dobrimi osnovnimi

opismenjevalnimi veščinami, in tistimi, kjer je takih otrok malo, morda obstaja, vendar tega ne moremo reči z gotovostjo, saj je standardna napaka pri skupini otrok, ki hodijo v šolo, kjer ima več kot 75 % otrok dobro razvite opismenjevalne veščine, zelo velika (kar 14 točk).

V Singapurju kar 80 % otrok hodi v šole, kjer ima več kot 75 % otrok ob vstopu v šolo dobro razvite osnovne opismenjevalne veščine; njihov bralni dosežek je 574 točk. V Singapurju je le 1 % otrok v šolah, kjer ima opismenjevalne veščine ob vstopu v šolo razvitih manj kot 50 % otrok. Za njih ni bilo mogoče izračunati dosežka.

Na Hrvaškem je v šolah, kjer ima dobre opismenjevalne veščine več kot 75 % otrok, 16 %, kar je v primerjavi s Slovenijo zelo veliko. Res pa je, da so hrvaški učenci ob vstopu v šolo starejši kot slovenski. Hrvaški učenci v tej skupini dosežejo 563 točk.

Na šolah z dobro pripravljenimi otroki, ki se všolajo z opismenjevalnimi veščinami, je manj otrok kot v Sloveniji le v Nemčiji, Norveški, Severni Irski, Slovaški, Češki, Avstriji. Na Madžarskem sploh ni otrok, ki bi se šolali v šolah, kjer je dobro pripravljenih več kot 50 % otrok. Madžarska ima najvišji odstotek učencev od vseh držav v šolah, kjer ima opismenjevalne veščine ob vstopu v šolo manj kot 50 % otrok.

Pomanjkanje virov za poučevanje

Učenci so bili glede na odgovore ravnateljev na 11 vprašanj o šolskih in razrednih virih uvrščeni na *Lestvico pomanjkanja virov za branje*. Učenci v šolah, kjer ravnatelji pravijo, da *Niso prikrajšani*, so na lestvici dosegli 11,2 točki ali več, kar pomeni, da so ravnatelji na 6 vprašanj odgovorili s *sploh ne*, na 5 pa z *malo*. Učenci v šolah, kjer so *Zelo prikrajšani*, imajo na lestvici 6,7 točk ali manj, kar pomeni, da so ravnatelji na 6 vprašanj odgovorili z *zelo*, na 5 vprašanj pa s *precej*. Vsi ostali učenci so v šolah, kjer so *Delno prikrajšani*.

Ravnatelje smo vprašali:

Koliko je vaša šola pri izvedbi pouka prikrajšana zaradi pomanjkanja ali neustreznosti naslednjega?

- a) gradiv za poučevanje (npr. učbenikov)
- b) pisarniškega materiala (npr. papirja, svinčnikov)
- c) šolskih stavb in zemljišč
- d) ogrevanja/hlajenja in razsvetljave
- e) učilnic in drugih prostorov, namenjenih pouku
- f) osebja, ki skrbi za tehnično podporo
- g) računalnikov za potrebe pouka

Slovenija je čisto v vrhu lestvice po občutku neprikrajšanosti; 56 % učencev je v kategoriji *Niso prikrajšani*; dosegli so 531 točk. Učenci, ki so glede na odgovore ravnateljev v kategoriji *Delno prikrajšani*, so dosegli 529 točk. Noben učenec ni bil v kategoriji *Zelo prikrajšani*. Države, kjer šole ne čutijo pomanjkanja virov in pripomočkov za izobraževanje, so še ZDA, Nova Zelandija, Avstralija, Anglija, Danska, Nizozemska, Španija, Singapur, Avstrija, Kanada, Poljska, Norveška, Švedska, Bolgarija in Gruzija. Od vseh naštetih držav je le v

Singapurju 7 % otrok v kategoriji *Zelo prikrajšani*; dosegli pa so enak rezultat kot njihovi vrstniki rojaki v drugih dveh kategorijah. Podatki so prikazani v Tabeli 5.5.

Delovni pogoji učiteljev

Učenci so bili glede na odgovore učiteljev na 5 vprašanj o možnih težavah v delovnem okolju uvrščeni na *Lestvico delovnih pogojev učiteljev*. Učenci, kjer so delovni pogoji učiteljev *Komajda kakšen problem*, imajo 11,2 točki, kar pomeni, da so učitelji na 3 od 5 postavk odgovorili z *ni problem*, na 2 postavki pa z *majhen problem*. Učenci, kjer so delovni pogoji učiteljev *Zmeren problem*, so imeli 8,6 točk ali manj, kar pomeni, da so učitelji na 3 postavke odgovorili z *zmeren problem*, na 2 postavki pa z *majhen problem*. Vsi ostali učenci imajo učitelje, ki imajo z delovnimi pogoji *Manjši problem*.

Postavke pri vprašanju Koliko je vaša šola pri izvedbi pouka prikrajšana zaradi pomanjkanja ali neustreznosti naslednjega? pa so bile naslednje:

A. Splošni šolski viri

- a) gradiv za poučevanje (npr. učbenikov)
- b) pisarniškega materiala (npr. papirja, svinčnikov)
- c) šolskih stavb in zemljišč
- d) ogrevanja/hlajenja in
- e) učilnic in drugih prostorov, namenjenih pouku
- f) osebja, ki skrbi za tehnično podporo
- g) računalnikov za potrebe pouka

B. Viri in pripomočki za poučevanje branja

- a) učiteljev, specializiranih za poučevanje branja
- b) računalniških programov za poučevanje branja
- c) knjig v knjižnici
- d) avdiovizualnih pripomočkov za poučevanje branja

Kategorije odgovorov so bile: sploh ne, malo, precej, zelo.

V Sloveniji je 28 % učencev v kategoriji *Komajda kakšen problem*; dosegli so 530 točk, 45 pa jih je v kategoriji *Manjši problem*; dosegli so 532 točk. V kategoriji *Zmeren problem* je 27 % učencev; dosegli so 527 točk.

Najmanj se s subjektivnim problemom pomanjkanja soočajo na Poljskem, kjer je 49 % otrok v kategoriji *Komajda kakšen problem*, sledijo jim ZDA, Češka, Anglija, Avstralija, Katar, Združeni arabski emirati, Kanada, Bolgarija, Slovaška in tako naprej. Najbolj se nad pomanjkanjem pritožujejo v Maroku (76 % učencev je v

kategoriji *Zmeren problem*; njihov dosežek pa je izredno nizek, 298 točk), od evropskih držav pa na Švedskem in Portugalskem, kjer je otrok v tej kategoriji v obeh državah 39 %, njihovi dosežki pa so 537 (Švedska) oziroma 540 točk (Portugalska).

Podatki so prikazani v *Tabeli 5.6*.

Šolska knjižnica

Šolska knjižnica bi morala biti pomemben bralni vir v šoli. Knjige kot dobrine so zelo neenakomerno porazdeljene po šolah in državah. Ponekod je tako, da otroci, ki so doma iz bogatejšega socioekonomskega okolja, šolske knjižnice ne uporabljajo veliko, saj je niti ne potrebujejo. Knjige imajo doma ali pa si jih sposojajo v lokalnih knjižnicah, včasih skupaj s starši. Šole, kjer bi knjige najbolj potrebovali, so praviloma v revnejših okoljih, kjer lokalna skupnost, s tem pa tudi šola, nimata dovolj finančnih sredstev. V Sloveniji je občasno bogato založeno knjižnico najti tudi v manj bogatem okolju.

Slovenija je po velikost šolskih knjižnic med bogatejšimi državami; 66 % učencev je v šolah, kjer imajo v knjižnici več kot 5.000 knjig. Učenci v teh šolah so v mednarodni raziskavi PIRLS dosegli 529 točk. 27 % učencev je v šolah, kjer imajo od 501–5000 knjig, dosežejo pa enak rezultat, kot učenci v kategoriji višje, 530 točk. V šolah, kjer je 500 knjig ali manj (iz raziskav PISA vemo, da imajo nekatere družine v Sloveniji doma več kot 500 knjig, OECD 2010), je 6 % otrok, dosegli pa so 541 točk, kar je svojevrsten paradoks. V šolah, kjer nimajo šolske knjižnice, je 1 % otrok v Sloveniji. Res da je šolska knjižnica z zakonom predpisana, toda v šolah, kjer imajo podružnice, ponekod na podružnicah prave knjižnice ni. Ker smo v PIRLS in TIMSS 2011 posebej vzorčili podružnične šole in so na vprašalnike odgovarjali vodje podružnic, je podatek, da vsi učenci niso v šoli, kjer je šolska knjižnica, smiselni. Odstotek otrok je premajhen, da bi lahko izračunali njihov bralni dosežek. Kot vidimo iz podatkov, velikost šolske knjižnice v Sloveniji ni povezana z bralnim dosežkom otrok.

Na Finskem je v šolah, kjer imajo v šolskih knjižnicah več kot 5.000 knjig, le 4 % učencev. Na Finskem je velikost šolske knjižnice – ne tako kot v Sloveniji – povezana z bralnim dosežkom učencev. V Rusiji je v šolah, kjer imajo več kot 5.000 knjig v šolski knjižnici, 65 % učencev, v Singapurju 77 %, na Hrvaškem pa 39 %. Na Hrvaškem in v Rusiji je bralni dosežek povezan s številom knjig v knjižnici, v Singapurju pa ne. V Hong Kongu, svetovnem bralnem čudežu, je 82 % četrtošolcev v šolah, kjer imajo več kot 5.000 knjig, nobenega učenca pa nimajo v šoli, kjer bi imeli manj kot 500 knjig. Tudi Tajvan je država, kjer noben četrtošolec ni v šoli, ki bi imela manj kot 500 knjig.

Podatki za vse države so v *Tabeli 5.7*.

Računalniki v šoli

V profesionalnem življenju so računalniki na mnogih področjih nadomestili svinčnik in papir. Za iskanje informacij je internet nenadomestljiv vir.

Na internetu je veliko gradiv za opismenjevanje, zato je računalnik z internetom ali elektronskimi učbeniki ponekod že dober in pomemben učni vir.

V Sloveniji je po navedbah ravnateljev 65 % četrtošolcev v šolah, kjer imajo 1–2 računalnika na učenca, ti na PIRLS-u dosežejo 531 točk; 30 % četrtošolcev je v šolah, kjer je 1 računalnik na voljo za 3–5 učencev, njihov bralni dosežek je 530 točk; 5 % otrok je na šolah, kjer imajo 1 računalnik za 6 ali več učencev, njihov bralni dosežek je 519 točk.

Države, kjer je visok delež učencev v šolah, kjer imajo 1 računalnik za 1–2 učenca, je na Danskem (87 % učencev) in v Angliji (89 %). Na Danskem je število računalnikov negativno povezano z bralnim dosežkom, v Angliji pa ni razlike pri dosežku. V Sloveniji je ta povezava pozitivna. Na splošno ni pravila, ali je število računalnikov v šoli povezano z bralnim dosežkom ali ne. V nekaterih državah je povezava pozitivna, v drugih negativna, v nekaterih državah pa je sploh ni.

Podatki za vse države so v *Tabeli 5.8*.